

NOLI ME TANGERE

Elkano Pizkundeko humanista utopikoa?

Filipinetako heroi nazional eta ekintzaile anticolonialista Jose Rizalek lagun margolari bati horrela azaldu zion *Noli me tangere* nobelaren izenburuaren zergatia: "Gaur arte inork esan gabeko mezuak jasotzeko eta mende luzez gudan metatu diren gezurrei erantzuteko idatzi nuen". Badirudi hori dela Ekai Txapartegiren helburua *Elkanotar Juan Sebastian, Pizkundeko humanista utopikoa?* artikuluarekin. Bestelako ikuspegi bat eskaintzen saiatuko gara ondorengo artikuluan.

IDOIA ARRIETA ELIZALDE

Urrian *Gogoa* aldizkarian argitaratutako artikuluen egi-leak kritikatzeko du Elkanori buruzko diskurtso nagusia; Espainiako historiografiak XIX. mendean asmatu eta egun espainiar nazionalismoaren akademiko eta politikoek haien intereserako errepikatutakoa. Horientzat, Juan Sebastian Del Cano edo Elcano marinela getariarra, Espainiako Koroaren zerbitzura eta mesedetan aritutako nabigatzaile ausarta izan zen. Kontakizun horri tiraka, Europar Batasunetik ekarriko duten diruarekin negozio ekonomiko eta politiko bikainak egingo dituzte, eta Mundu Biraren V. mendeurrena baliatuko dute Espainia-

ren batasuna aldarrikatzeko, "espainiar itsasgizonaren balentriaren" izenean.

Txapartegik Elkanori bira herri ekimena ere bereziki kritikatzeko du. Kontakizun faltsuan harrapatuta daudela dio eta, "Elkano inperial" hori aintzat hartuta, Elkano goraipatzea ez dutelako gogoko.

Egileak beste kontakizun edo erre-lato bat proposatzen du, historiografia espainiarraren distortsioak gainditzeko eta Euskal Herritik Historia egiteko, bere hitzetan, ikuspegi "emankorragoa eta egiazkoagoa" eskainiz. Horretarako, "Elkano ezezagunaren" izaera eta pentsamendua Pizkunde garaiko humanista utopikoen mailara igo du.

Elkano definitzeko, ondorengo ad-jektibo eta laudorioak erabiltzen ditu: ez konkistatzaile, ez ebanjelizatzaile, ez koroaren zerbitzari leial, deserosoa in-perioarentzat, desobediente, fidagarria, konfiantza muturreraino eramaten zuena, errebeldea, garbia, bete-betea, goitik beherakoa, tolesdura politikorik gabekoa, zentzu komunez mintzo dena, iritzi irmokoa inorekiko erra pertsonalik batere erakutsi gabe, kapitain demokrata, praktikoa, gizatasunez jokatzeko duena, apala, gardena, humanoa, talde liderra... Eta al-diz, espedizio horretan Elkanoren aurretik kapitain izandako Carvalho eta Magallanes lukurreriak eta anbizioak itsututako gizonak ziren, egilearen ustez.

“Interpretazio hegemonikoetatik ihes egin” eta Euskal Herriko heroia asmatzea eta gorazarre egitea proposatzen du Txapartegik. Beste mito bat eraiki du. Santu eredugarri baten hagiografia bat egin du, panegiriko bat. Elkano goresten jarraitzeko beste kontakizun bat, Mundu Biraren V. mendeurreneko ospakizun eta ekitaldi ofiziale-tako ildoari jarraituz.

Egileak sortu nahi duen mito hori sostengatzeko dokumentazioa aurkeztea beharrekkoa da, ordea. Eta horren falta agerikoa izateaz gain, badira Elkanok oso bestelako kontuak aditzera ematen dituzten agiriak ere.

OINARRIRIK GABE, PARADIGMA EZIN ALDATU

Ez dakigu asko Joan Sebastian Elkano-

ren gazte garaiaz. Badakiguna da, mundu bira ezagunaren aurretik, Afrika eta Mediterraneoan Espainiako kanpaina militarretan hartu zuela parte. Horrela dio Karlos I.ak, 1523ko otsailaren 13an Valladoliden idatzitako Errege Zedulak: “*vos siendo maestro de una nao de dozientos toneles nos servysteis en lebante y africa*” (berrehun tonako itsasontzi baten jabe izanik sortaldean eta Afrikan gure zerbitzura aritu zinen). Mediterraneoan kanpaina horiek prestatzeko Alacanten denbora pasako zuela ondorioztatu dezakegu, eta horrek azal dezake zergatik Elkanok testamentuan hiri horretako Santa Veronica elizarentzat 24 dukateko dohaintza –egungo 12.000/15.000 euro– egitea agindu zuen. Garai hartan, portu hori oso ezaguna zen “pirata berbere eta turkiarren

kontrako armadak antolatzeagatik” (Salvador Bernabeu, CESICeko ikerlaria, 2018).

Elkanoren hurrengo pauso esanguratsua Magallaesen espedizioan itsasoratzea izan zen. Argi ikusten dira haren helburua eta izaera kapitulazioetan, erregearen eta espedizio-buruen arteko kontratu modukoetan. Bidaia inperioaren helburu estrategikoa zen, “estatuturazkoa”. Enpresa koloniala zen. Kapitulazioek hala diote: “*para descubrir lo que hasta ahora no se ha hallado, que en los límites de nuestra demarcación que hasta ahora no se ha descubierto, é lo poner sólo nuestro. Señorío é sujeción*” (gure mugen barruan oraindik aurkitu ez dena deskubritu eta gure menpe eta agindupean jartzeko). Lurralde berriak deskubritzeko eta auke-

ELKANO HUMANISTEN GISAN ANTZEZTUTA, 2016an Getarian, Mundu Bira ospatzeko ekitaldi ofizial batean. Argazkia: Irekia

ra ekonomikoak ustiatzeko agindua zuten. Muga kolonial berriak ezarri behar zituzten Monarkia Unibertsalaren eta fedearen izenean.

Edozein ikuspegitatik aztertuta ikus daiteke orduko espedizioek ez zutela merkataritza izaera hutsa. Kolonialismoa, intimidazioz gizarte oso bati ezartzen zaion menpekotasuneko harremana da. Kanpotik eragiten zaio eta herriaren garapena mozten da kolonizatzaileen beharren eta interesen arabera.

Mundu biratik urte gutxira, 1525ean, Moluka uharteak kolonizatzekeo Gaztelako koroak antolatutako Loaisa almirantearen espedizio militarrean parte hartzea erabaki zuen aztergai dugun Elkanok. Espedizio hartan hil zen, baina egun batzuk lehenago hilburukoa idatzi zuen. Hitz hauekin deskribatu zuen Elkanok berak bere ondasunen jatorria: *“E quanto todos los bienes míos son vienes castresnes e ganados en servicio de su Magestad”* (Nire ondasun guztiak zerbitzu militarrean eta Erregearen zerbitzura irabazitakoak dira).

Honakoak Elkanoren hitzak direnez ezin da zalantza egin. Getariarra Espainiako erregearen zerbitzura itsas-espedizio militarretan aberastu zen. Munduari bira emandako espedizioan 600.000 marabedi kobratu zituen, gaurko 800.000 bat euro. Diru sarriera horrekin bere bizitza aldatu zen eta aberatsen ohiturak hartu zituen. Horren erakusle dira bere testamentuan agertzen diren arropak: belusezkoak, satinezkoak, zilarreztatuak eta kapela frantses bat. Azkeneko espedizioan berriz, bidaiaren arrakastaren arabera 2.480 dukat edo gaur egungo 1.250.000 euro inguru irabaztea espero zuen.

Elkanoren formazioaz dagoen informazioa oso urria da, baina argi dago bere bizibideak ez duela zerikusirik humanismoari dagokion oinarri estetiko, literario, zientifiko edo espiritualetan. Elkanok itsas-epopeia gauzatu zuen, baina Tomas Moro eta Erasmoren parekatzea ezinezkoa da aldagaiak ez direlako konparagarriak, izaera ezberdina baitute.

XVI. Mende hasieran Amerikako bidaien inguruan idatzitakoengatik ezagun da Pedro Martir de Angleria italiarra. Berak Elkanok elkarriketatzeko aukera izan zuen eta oso bestelako iritzia azaldu zuen. Angleriak Aita Santuari idatzi zion esanez mundu biratik bizirik heldu ziren 18 gizonak “ezagutzarik gabekoak zirela eta denak era berean espresatzen zirela” (*“Los 18 supervivientes son gente iletrada, y todos se expresarían de igual modo”*).

Maximiliano Transilvanok, Karlos V. Espainiako erregearen idazkari flandriarrak, marinelen testigantzekin idatzia osatu zuen latinez. Transilvanoren kontakizuna Elkanoren testu idatzian oinarrituta dagoela esaten duenik badago. Txapartegik berak dio Transilvanok azkar batean idatzitako kronikaren bigarren zatia, Elkanoren idatzi galduaren berehalako itzulpena dela, baina nik esango nuke bidaiariei entzutean, haien artean Elkanori, Transilvanori arreta piztu zitzaio-

“

Nire ondasun guztiak zerbitzu militarrean eta erregearen zerbitzura irabazitakoak dira”

Joan Sebastian Elkano

la. Itsasgizonen esanek onetsi egiten zituztelako erregearen asmoak: Molukak ustiatzea eta Txinara iristea.

Txapartegiren ustez, Elkanok Borneon irudikatzen ditu bere herriarako nahi lituzkeen askatasun eta giza harremanak.

Deskribapen hori Elkanorena izango balitz ere –eta hori baieztatu aurretik agiriak aurkeztu behar diraguzak ez lirakeke aldatuko. Konkistatutako lurraldeetako deskribapenak gehienetan eta garai guztietan, baita erredukzio sistemetan ere –kolonizazio “baketsuak” deiturikoak, jesuiten misioak kasu–, informazio ugari eskaintzen dute giza-antolakuntzen, bizimoduaren, jantzien, janarien, ondasunen, armen eta abarren inguruan. Oso zehatzak eta ederrak izaten dira. Europarrek ahalik eta albiste gehien eduki behar zuten jakin-mina asetzeko, baina batez ere zer topatuko zuten jakiteko. Kolonizatuengandik gauza bakarra espero zuten: akulturizazioa eta Europako baloreetara egokitzea. XVI. mendeko hedapen koloniala misio unibertsal gisara aurkeztu zuten, *basatiak* zibilizatu behar ziren. Abiapuntua europarren nagusitasun kulturala zen eta, nik dakidala, kolonizatzaileen al-

dean inork ez zuen hartu zapalduen aldeko jarrera irmorik.

AHANZTURA ETA MITOAK: MEMORIAREN ETA EGIAREN ETSAI NAGUSIAK

Historiografia mota jakin baten helburua, gure herriko ekarpenak historia unibertsalaren eremuan kokatzea da. Eta horretarako askotan pertsona zehatzak goratzen dituzte marinelen, merkatariei edo abenturazale gisa aurkezturik. Dударik gabe, munduari bira ematea XVI. mendeko gertakari garrantzitsua izan zen eta euskaldun batzuk horren parte izan ziren. Ildo horri jarraituz, egileak eraiki dituen biografia eta edukia egungo euskal politika eta giza bibrazio ofizialarekin sinkronizatu ditu. Euskal herritarren historian ordea, estatutik gabeko herri batean bizi garenez, beti izan dira agintearen edo “besteena” kultura besarkatu dituenik. Nire ustez, horietako bat da Elkanok.

Elkanoren espedizio horietan, konkista gerrak, heriotzak, bortxaketak, zauriak... daude. Drama eta bortxa dago. Garaileek herri askoren kultura eta memoria desagerrarazi dituzte. Ez ditugu ezagutzen hildakoen izenak.

Denok uler dezakegu historia, baina non dago gure protesta? Non gure aldarrikapena? Eurozentrismoaren ikuspegi hegemonikoa baztertu eta Modernitatean Euskal Herriak jokatu zuen papera da aztertu behar genukeena, historiaren, zientziaren, ideologiaren eta emozioen deskolonizazio ariketa eginez. Herri baten erretratua iritziarekin, historiarekin, ipuinekin eta narrazioekin eraikitzen da eta etengabe ikusi behar dugu bertan gure burua islatuta.

Historialariak testuinguruan kokatu behar du gertatutakoa eta, distantzia hartu gabe, gure perspektibak aldi berekoa izan behar du; hau da, kasu honetan, kolonizatzaileak eta kolonizatuak kon-tuan hartuz. Beraz, galdera da, orduan egindakoa gizon eta emakume gehien onurarako izan al zen? Historialarien eta gertaeren arteko elkarriketa bideratu beharko genuke, kultura guztiek, gureak barne, elkarriketa horretan to-kia edukitzeko.

Erresistentzia gure historiaren esperimentazio bat da. Inperialismoari aurre egin dioten herri guztiek leku bat okupatu behar dute gure ezagutzan. Paradigma ez da aldatzen oinarriarik gabe. ●